

Онацький М.Ю.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6733-6137>

Панасенко Г.С.

кандидат політичних наук,

доцентка кафедри світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6733-6137>

Onatskyi Maksym

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of

Tourism Business and Country Studies

V.N. Karazin Kharkiv National University

Panasenko Hanna

Candidate of Political Science,

Associate Professor of the Department of

Tourism Business and Country Studies

V.N. Karazin Kharkiv National University

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-БРАЗИЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН В 1991 – 2021 РР.

Анотація. В статті досліджено розвиток стосунків між Україною та Бразилією в 1991–2021 рр. З'ясовано етапи еволюції українсько-бразильської двосторонньої взаємодії в 1990-х – на початку 2020-х рр. Висвітлено основні тенденції розвитку економічного співробітництва двох держав. Доведено, що основним напрямом співпраці України та Бразилії була торговельна сфера. Водночас, структура двосторонньої торгівлі протягом 1990-х – 2000-х рр. залишалась майже незмінною. Розглянуто особливості співробітництва України та Бразилії у військово-технічній галузі. З'ясовано, що найбільш активно співпраця у військово-технічній сфері між двома державами розвивалась у першому десятилітті XXI ст. Розкрито причини, які впливали на характер двостороннього співробітництва у військово-технічній галузі. Досліджено розбіжності та проблеми, що мали місце у відносинах України та Бразилії в 1990-х – 2000-х рр. Проаналізовано фактори, які ускладнювали українсько-бразильське двостороннє співробітництво та негативно впливали на його інтенсивність.

Ключові слова: Україна, Бразилія, двостороння взаємодія, економічне співробітництво, військово-технічна сфера.

Вступ та постановка проблеми. Латинська Америка є регіоном, який має значний потенціал, демонструє досить динамічний розвиток та протягом останніх десятиліть постійно збільшує свій вплив на міжнародній арені. У той же час, з моменту здобуття Україною незалежності латиноамериканський вектор не був одним із пріоритетних напрямів української зовнішньої політики. Проявом цього є, зокрема, той факт, що дипломатичні представництва України були відкриті лише в кількох країнах Латинської Америки. Державою латиноамериканського регіону, інтенсивність відносин з якою протягом 1990-х – початку 2020-х рр. була найбільш високою, виступала Бразилія. Починаючи з 1991 р. саме Бразилія була найбільшим торговельно-економічним партнером України серед країн Латинської Америки. На території Бразилії було відкрито ряд дипломатичних представництв

України. Більш інтенсивними (у порівнянні з іншими країнами Латинської Америки) були і двосторонні візити на найвищому рівні. В зв'язку з цим актуального значення набуває дослідження динаміки та специфіки розвитку українсько-бразильських відносин в 1991–2021 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана для дослідження тема знайшла певне висвітлення в науковій літературі. З-поміж публікацій варто виділити праці К. Вакарчук [1], Н. Васильєвої [2], І. Лазневої [6], І. Плевако [8], Н. Шевченко [11]. Серед основних тем, які стали об'єктом дослідження, – становлення відносин України та Бразилії, еволюція українсько-бразильських стосунків в 1990-х – 2000-х рр., розвиток двосторонньої співпраці в економічній галузі, особливості взаємодії двох держав у військово-технічній сфері, співробітництво України та Бразилії в науково-освітній та

медичній галузях, проблеми та перспективи українсько-бразильських відносин.

Мета статті – дослідити процес становлення, етапи еволюції та особливості розвитку двосторонніх відносин України та Бразилії в 1991–2021 роках.

Результати дослідження. Дипломатичні відносини між Бразилією та Україною були встановлені 11 лютого 1992 р. Втім, перший візит до Бразилії офіційної урядової делегації України відбувся наприкінці жовтня 1991 р., тобто ще до того, як Бразилія визнала незалежність України [3; 6, с. 46].

У той же час, перший державний візит Президента України до Бразилії був здійснений лише в 1995 р. Під час переговорів сторони визначили основні напрями співробітництва між двома країнами. Серед них: авіаційна та аерокосмічна галузі, промисловість, гірничорудна промисловість, чорна металургія, енергетика, нафтогазова сфера, хімічна промисловість.

Наслідком візиту Президента України стало підписання договорів, що стосувались співпраці двох держав у різних галузях – економіки, освіти, науки, культури. Важливим договором стала угода про торговельно-економічне співробітництво, яка вступила в силу 30 грудня 1996 р. і передбачала встановлення режиму найбільшого сприяння в усіх сферах двосторонньої економічної взаємодії. Розглядаючи нормативну базу, підписану в рамках візиту Президента України до Бразилії в 1995 р., слід, однак, зазначити, що більшість документів мала переважно декларативний характер та стосувалась в основному міжгалузевої співпраці [6, с. 46, 50].

У той же час, візит, здійснений на найвищому рівні, сприяв поглибленню українсько-бразильських відносин. Важливою сферою, в межах якої в 1990-х – на початку 2000-х рр. відбувалось українсько-бразильське співробітництво, був агропромисловий сектор. Бразилія, яка імпортувала близько 75% пшениці, розглядала можливість придбати зернову продукцію українського виробництва. Також бразильська сторона висловлювала зацікавленість в імпорті сільськогосподарських машин українського виробництва, зокрема, тракторів. Їх вартість на внутрішньому ринку Бразилії в 1990-х рр. була в кілька разів нижче в порівнянні з цінами на аналогічну продукцію, яку створювали бразильські виробники [6, с. 97].

Одним із ключових напрямів двосторонньої взаємодії Бразилії та України в 1990-х – 2000-х рр. стала співпраця в ракетно-космічній галузі. Важливою програмою, яка реалізовувалась в ці роки за ініціативи бразильської сторони, став проєкт створення ракетноносія «Циклон-4». В 2003 р. Україна і Бразилія уклали договір про довгострокове співробітництво в межах проєкту будівництва космодому «Алькантара», розташованого на узбережжі Атлантичного океану. Бразильська сторона мала створити інфраструктуру для пускового комплексу. Україна ж взяла на себе зобов'язання розробити новий ракетно-носіє, а також супутники нового покоління [4; 8, с. 445; 9].

Відсутність необхідного фінансування та нестача ресурсів спонукали бразильський уряд залучити до реалізації програми іноземних партнерів. Втім, перелік країн, компанії яких могли б взяти участь у створенні ракетноносія, виявився доволі обмеженим. Так, співпраця з США ускладнювалась через досить скептичне ставлення тодішнього бразильського керівництва до співробітництва з Вашингтоном. Розбіжності виникли також і з російськими компаніями, які в той період долучились до участі в роботах на космодромі «Куру», що знаходився на території Французької Гвіани.

Вказані причини вплинули на рішення бразильської сторони запросити Україну до участі в реалізації проєкту. Бразилія розглядала Україну як перспективного партнера, який мав багатий досвід роботи в ракетно-космічній галузі. Після розпаду СРСР на території України знаходилась значна кількість ракет та систем, які можна було використовувати в межах реалізації різного роду космічних програм. У той же час, в Україні були відсутні власні технології запуску та відстеження ракет. Зазначені фактори зумовили активізацію співпраці Бразилії та України в ході реалізації програми «Циклон-4» [5, с. 231–233].

Початок ХХІ ст. позначений поглибленням українсько-бразильських відносин. Серед причин, які спонукали Київ до інтенсифікації латиноамериканського вектору зовнішньої політики в цей період, варто назвати ряд гучних скандалів, в епіцентрі яких опинилась Україна. Серед них – «справа Гонгадзе» та звинувачення Києва в поставках станцій радіотехнічної розвідки «Кольчуга» до Іраку. Зазначені скандали вкрай негативно позначились на міжнародному іміджі України та призвели до погіршення її стосунків з державами Заходу. В цих умовах вище українське керівництво було змушене активізувати альтернативні західному напрями зовнішньої політики. В Бразилії ж прихід до влади лівоцентристського уряду (що відбувся на хвилі так званого «лівого повороту», який наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. охопив більшість країн Латинської Америки) сприяв активізації партнерських стосунків з країнами, розташованими за межами Західної півкулі.

В січні 2002 р. на запрошення української сторони відбувся візит до України Президента Бразилії, а восени 2003 р. – візит Президента України до Бразилії. Результатом двосторонніх зустрічей на найвищому рівні стало посилення торговельної співпраці двох держав. Сторони уклали низку угод щодо активізації взаємодії в економічній сфері. В цьому контексті важливим український ринок виступав для бразильських виробників кави. Так, населення України щорічно споживало кави в середньому на суму близько 300 млн дол [6, с. 103].

Перспективним напрямом виступала і співпраця в галузі переробки цукрової сировини. В 2002 р. Україна підписала договір про оренду на території Бразилії сільськогосподарських угідь з метою вирощування цукрової тростини, яка мала транспортуватись в Україну для переробки. В подальшому оброблена сировина мала експортуватись через

українські морські порти на Чорному морі на ринки пострадянських держав, а також до країн Північної Африки та Близького Сходу. При цьому подібна транспортно-логістична схема не мала впливати на конкуренцію на внутрішньому ринку України, оскільки внутрішньо-українські потреби в цукровій сировині забезпечувалися б за рахунок вирощеного буряку українського виробництва. Така співпраця з бразильськими аграріями давала змогу українським підприємствам, що спеціалізувались на переробці цукру, підтримувати цілорічний виробничий цикл. Досить динамічним було і співробітництво в сфері виробництва мінеральних добрив, у чому бразильська сторона виявляла особливу зацікавленість. Причиною цього було те, що 15% мінеральних добрив, які імпортувала Бразилія, припадали на поставки з України [6, с. 102–103].

Відбувалась співпраця України та Бразилії і в галузі промислового виробництва. В цьому контексті слід зазначити, що бразильська сторона була зацікавлена в співробітництві з Україною передусім у тих галузях, де у Бразилії відчувався дефіцит відповідних технологій. Так, необхідність будівництва нових та модернізації діючих гідроелектростанцій та каскадів ГЕС спонукала бразильський уряд до активізації взаємодії з харківськими компаніями ВАТ «Турбоатом» та «Електроважмаш». З обома підприємствами були укладені угоди про виробництво та постачання парових, газових і гідравлічних турбін. В 2002 р. сторони підписали договір про створення українсько-бразильського консорціуму з виробництва парогазових турбін на території Бразилії.

Значні перспективи мало і співробітництво в телекомунікаційній сфері. Важливе значення в цьому контексті мало підписання довготермінового контракту між бразильським філіалом ТНК «Еріксон» та українською компанією «Оптіма Телеком», а також спільним підприємством DCCU. Контракт був розрахований на 10–15 років, а потенційний портфель замовлень для України складав орієнтовну суму приблизно 450 млн дол. [6, с. 111, 114].

Важливим напрямом двосторонньої взаємодії України та Бразилії на початку XXI ст. залишалось військово-технічне співробітництво. Однією з причин, яка спонукала Бразилію активізувати співпрацю в оборонній сфері, була необхідність модернізації власного авіапарку. Станом на початок 2000-х рр. середній вік літаків військово-повітряних сил Бразилії становив 26,8 років. У зв'язку з цим бразильська сторона демонструвала значний інтерес до придбання українських літаків типу «Ан». В 2000-х рр. були підписані угоди щодо поставки літаків «Ан» на загальну суму 110 млн дол. Бразилія підтвердила намір придбати літаки Ан-70 і Ан-74. Також бразильська сторона уклала контракт на поставку літаків Л-410, які пройшли комплексний ремонт на Харківському авіаційному заводі. Вивчалися і можливості щодо розгортання бази для виробництва та обслуговування українських літаків на території Бразилії [6, с. 103].

Передбачалось розвивати подальшу співпрацю і в межах спільного проєкту «Алкантара-Циклон-Спейс». Здійснення першого запуску ракети «Циклон-4» було заплановано на лютий 2012 р. Метою було виведення на орбіту бразильського гео-стаціонарного супутника [8, с. 445].

Укладені угоди та зацікавленість України та Бразилії в розширенні двосторонньої співпраці сприяли тому, що протягом першого десятиліття XXI ст. обсяги товарообігу між двома державами постійно зростали. Якщо в 1994 р. вони склали суму 61,5 млн дол., то в 2004 р. – 459,5 млн дол. Розширилась і номенклатура товарів, як у структурі українського експорту, так і в структурі імпорту [6, с. 129]. В цілому обсяги українсько-бразильського товарообігу перевищували сумарні показники торгівлі України з усіма іншими країнами латиноамериканського регіону. Ця ж тенденція зберігалась і в подальші роки. Зокрема, в період з 2005 по 2011 рр., частка українсько-бразильського товарообміну, в порівнянні з показником товарообміну з усіма іншими державами Латинської Америки, становила 32,8%.

В березні 2007 р. Палата зовнішньої торгівлі Бразилії ухвалила рішення щодо визнання України країною з ринковою економікою. Цьому передувало підписання низки документів про торговельно-економічне співробітництво. В наступному році, під час роботи Третього спільного засідання Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва в Києві, було підписано ряд угод про розширення двосторонньої співпраці. Серед них – «Меморандум про створення спільної робочої групи з питань торгівлі та інвестицій». Крім того, сторони домовились про створення спільної Комісії з координації двостороннього співробітництва в енергетичній сфері [8, с. 439–440, 444].

Навіть в умовах світової економічної кризи 2008–2009 рр. обсяги двосторонньої торгівлі України з Бразилією не зазнали значного скорочення. У 2009 р. Україна та Бразилія продовжували розширювати свою співпрацю. Набула чинності двостороння міжурядова Угода про наукове і технологічне співробітництво між Україною та Бразилією. В грудні того ж року відбувся державний візит Президента Бразилії Луїс да Сілви в Україну. Тоді ж, у грудні 2009 р., сторони підписали Спільну двосторонню декларацію, де було зазначено, що відносини між двома державами вийшли на рівень стратегічного партнерства.

У той же час, слід зазначити, що в порівнянні з 2008 р. обсяги двосторонньої торгівлі зазнали певного зниження. Однією з причин цього стало, зокрема, зменшення постачання українських мінеральних добрив і продукції металургійної галузі, що була ключовою експортною продукцією, яку Україна постачала до Бразилії. Це сталося через скорочення попиту на дану продукцію на бразильському ринку. Імпорт бразильських товарів також дещо скоротився.

Протягом кількох наступних років обсяги двосторонньої торгівлі знову зростали. Одним із

факторів, що сприяв цьому, стало поживлення взаємодії між бізнес-структурами України і Бразилії. Імпульсу подальшому розвитку співробітництва в торговельно-економічній сфері додало проведення бізнес-форуму, який відбувся в межах візиту Президента Бразилії до України. Важливо подією стало також Четверте засідання українсько-бразильської Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва в серпні 2010 р. у м. Бразиліа. Сторони обговорили питання подальшого співробітництва в різних галузях – від мирного використання космічного простору до співпраці в гуманітарній сфері [8, с. 442–443; 11].

У той же час структура експортно-імпортних операцій між двома державами залишалась фактично незмінною. В українському імпорті з Бразилії переважали такі товари, як кава (85%), тютюн, тростинний цукор, поступово зростали поставки бразильської яловичини та свинини. Досить збіднену структуру товарів, що надходили на ринок України з Бразилії, доповнювали боксити, кондитерські вироби, продукція хімічної та косметичної промисловості, механічне обладнання, продукти тваринного походження.

В структурі українського експорту до Бразилії переважала металургійна продукція, нітрати, сульфат амонію, механічне та електрообладнання, транспортні засоби, компресорне обладнання, насоси, труби. Важливими статтями українського експорту виступали також добрива та інші продукти хімічної промисловості. У той же час, українська високотехнологічна продукція так і не набула значного поширення в Бразилії.

Серед факторів, які гальмували надходження українських товарів на бразильський ринок, необхідно назвати недостатню підтримку національних виробників на державному рівні. Одним із проявів цього стала слабка діяльність торговельних представництв при українському посольстві, що негативно позначилось на участі українських компаній у міжнародних виставках, які проводились у Бразилії. Залишались не вирішеними між Україною та Бразилією також і ряд проблем у двосторонніх торговельно-економічних відносинах. Серед них слід назвати суперечки щодо поновлення дії антидемпінгових заходів проти українських виробників добрив. Зокрема, один із найбільших бразильських виробників мінеральних добрив – компанія «Фосфертіл» – звернувся до Міністерства розвитку, промисловості та зовнішньої торгівлі Бразилії щодо поновлення антидемпінгових заходів проти імпорту з України нітрату амонію [8, с. 443–445].

Розглядаючи причини, які в 1990-х – 2000-х рр. негативно позначились на розвитку двостороннього українсько-бразильського співробітництва в окремих сферах, дослідники, серед іншого, відзначають також і такі явища, як некомпетентність, а інколи й просто неорганізованість з боку деяких представників українських компаній, що приймали участь у переговорах. Промовистими, у цьому контексті, є ряд фактів, наведених у дисертаційному

дослідженні І.О. Лазневої. Так, другій половині 1990-х рр. компанія «Мотор Січ» та АТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання» (тоді – «Сумське об'єднання ім. Фрунзе») які виграли тендер на постачання турбін, необхідних для будівництва газопроводу Болівія–Бразилія, не змогли укласти контракт з бразильською стороною через те, що ... представник української делегації не володів жодною іноземною мовою в обсязі, достатньому для узгодження остаточної вартості контракту! Скандальний випадок стався і під час проведення тендеру щодо постачання труб у межах вищезазначеного проекту. Тоді делегація українського підприємства «Новомосковський трубний завод», яке приймало участь у тендері, спізнилась на тендер, і, незважаючи на заперечення з боку організаторів, намагалась силоміць прорватись до зали засідання. Такого роду прикрі випадки призводили до ускладнення підписання вигідних для України угод та створювали різного роду казусні ситуації [6, с. 115].

Наступний етап в історії українсько-бразильських відносин охоплює період з 2012 по 2016 рр. і позначений зниженням інтенсивності двосторонніх стосунків. Передусім це позначилось на економічній співпраці двох держав. Зокрема, спостерігалось зменшення обсягів зовнішньоторговельних обігів між Україною та Бразилією. Однією з причин цього став початок російсько-української війни в 2014 р. Іншою причиною було погіршення відносин Бразилії зі Сполученими Штатами Америки. Натомість активізувались бразильсько-російські стосунки. В зв'язку з цим керівництво Бразилії побоювалось, що будь-які кроки, спрямовані на поглиблення співпраці з Україною, будуть негативно сприйняті російською стороною [1, с. 146–147; 2, с. 53; 5, с. 229–230].

Зниження інтенсивності українсько-бразильської взаємодії на даному етапі позначилось також і на інтенсивності військово-технічного співробітництва двох держав, зокрема, співпраці в ракетно-космічній сфері. Саме на даному етапі Бразилія денонсувала угоду про довгострокове співробітництво у сфері використання ракети-носія «Циклон-4». Це сталось 16 липня 2015 р.

Слід зазначити, що за більш ніж десять років з моменту підписання договору в межах проекту «Циклон-4» в Україні було створено нову ракету-носієй «Циклон-4», а також побудовано в м. Дніпро заводський комплекс «Сухий старт» для випробувань ракет-носієй перед їх відправкою до Бразилії. Протягом 2012–2014 рр. Україна відправила до Бразилії три партії технологічного обладнання для наземного комплексу. Втім, у травні 2015 р., згідно повідомлення Державного космічного агентства України, Бразилія заморозила роботи за проектом.

Для української сторони провал проекту «Циклон-4» став відчутною невдачею. За різними оцінками орієнтовні збитки України внаслідок одностороннього припинення дії угоди з Бразилією могли перевищувати 800 млн дол. 10 вересня 2021 р.

Верховна Рада України навіть створила спеціальну тимчасову слідчу комісію для розслідування причин зриву контракту [7; 10].

На думку експертів, однією з причин денонсації Бразилією вищезазначеного договору було те, що в межах даної програми не передбачалась передача бразильській стороні технологій, у той час, як інші подібні проекти стратегічного значення (наприклад, виробництво підводних човнів із Німеччиною, комп'ютерів із Францією) передачу Бразилії технологій передбачали. Важливість України як партнера для Бразилії також вже була неочевидною. Зрештою, бразильський уряд ухвалив рішення здавати певну частину космодрому в лізинг зацікавленим сторонам. Цією ситуацією прагнули скористатись Сполучені Штати, які висловили бажання орендувати частину полігону для запуску ракетноносіїв власного виробництва, оскільки запуск космічних апаратів з екватора дозволяв суттєво знизити витрати палива (приблизно на 25%) [5, с. 232].

Проблема щодо реалізації проекту «Циклон-4» полягала і в тому, що дана ініціатива не отримала підтримки з боку бразильських військових, які відповідали за реалізацію даної програми. В цьому контексті необхідно відзначити специфіку військово-технічної співпраці Бразилії. Важлива роль у процесі підписання оборонних угод належить бразильським військовим, які, в свою чергу, домовляючись про укладання контрактів, надають перевагу особистим контактам. У зв'язку з цим Бразилія прагне уникати укладання договорів із промисловими концернами, на кшталт «Укроборонекспорту». Бразильські військові мають отримати можливість ознайомитися з технологічними напрацюваннями країни, з якою планується укладати оборонний контракт. В зв'язку з цим суттєво ускладнювала процес налагодження бізнес-комунікації між компаніями, що спеціалізуються на випуску військової продукції, відсутність у бразильському посольстві в Києві військового аташе. Аташе працював при посольстві Бразилії в Туреччині і відвідував Україну лише тричі на рік, чого було явно недостатньо.

Слід враховувати також і той факт, що Бразилія здебільшого зосереджується на співробітництві з тими державами, з якими співпрацює вже протягом тривалого періоду (фактично, з моменту здобуття незалежності в 1822 р.). Традиційними партнерами для Бразилії є західноєвропейські країни, а також США та Канада, де вихідці з Бразилії отримують освіту та здобувають наукові ступені. В зв'язку з цим для розвитку партнерських стосунків з новими країнами потрібен час. На розвиток українсько-бразильської взаємодії негативно впливав і той факт, що протягом тривалого часу Україна і Бразилія були фактично «ізольовані» одна від одної. Повноцінне співробітництво між ними розпочалось лише після здобуття Україною незалежності. У зв'язку з цим у стосунках між двома державами зберігався своєрідний «психологічний» бар'єр [5, с. 232–234].

Денонсація контракту щодо реалізації проекту «Циклон-4» в цілому негативно відобразилась на

стосунках Києва та Бразилії. Тенденція до поліпшення відносин між двома державами позначилась лише починаючи з 2017 р. В економічній сфері основним проявом цього стало зростання обсягів двостороннього товарообігу. В травні 2018 р. відбувся перший за 20 років візит різногалузевої делегації з України до Бразилії, що сприяв відновленню взаємодії двох держав у різних сферах. Під час переговорів був підписаний протокол про співпрацю, укладені чисельні контракти та визначені напрями подальшої співпраці.

Наступний етап в історії українсько-бразильських відносин пов'язаний із політичними змінами в Бразилії. В результаті президентських виборів перемогу здобув кандидат від Соціал-ліберальної партії Жаїр Болсонару. Нове керівництво країни обрало курс на зближення зі Сполученими Штатами. Бразилія отримала статус союзника США поза НАТО. Активізація відносин Бразилії та США позитивно позначилось також і на динаміці українсько-бразильських стосунків. 9 серпня 2018 р. сторони підписали Договір про взаємну правову допомогу та правові відносини у цивільних справах. Відтепер рішення судів у адміністративних, цивільних та комерційних суперечках мали визнаватись Україною та Бразилією. 24 січня 2019 р. під час саміту в Давосі відбулась зустріч Президентів України та Бразилії. Сторони продемонстрували зацікавленість у відновленні повномасштабного двостороннього співробітництва за усіма напрямками. Під час зустрічі обговорювалась подальша співпраця в торговельно-економічній, науковій та військово-технічній сферах. Зокрема, йшлося, про реалізацію важливих інфраструктурних проектів. [2, с. 55; 5, с. 230; 11].

Після президентських та парламентських виборів в Україні 2019 р. Україна продовжила налагоджувати відносини з Бразилією. Так, 22 жовтня 2019 р. Президент України В. Зеленський, під час свого робочого візиту до Японії, обговорив з Президентом Бразилії Ж. Болсонару питання щодо розширення товарообігу між Україною та Бразилією. Важливою темою для двостороннього діалогу залишалось питання щодо перспектив співпраці у космічній галузі. Київ запропонував перезапустити спільний космічний проект із використанням космодрому «Алкантара» у Бразилії.

У 2020 р. поновився діалог двох держав у сфері оборонної промисловості. 14 травня 2021 р. в Бразилії відбулись українсько-бразильські політичні консультації на рівні заступників міністрів закордонних справ двох держав. Сторони порушили питання відносин України та Бразилії, зокрема, щодо тематики політичного діалогу, обміну візитами і збільшення обсягу двосторонньої торгівлі.

Станом на 2021 р. Бразилія продовжувала залишатись головним економічним партнером для України в латиноамериканському регіоні. Товарообіг між двома державами склав 564,1 млн дол. У той же час, структура експортно-імпортних операцій протягом 1990-х – 2000-х рр. продовжувала залишатись незмінною. В українському експорті переважали

сталь та прокат (на які припадало понад 25% експортних поставок з України), пластмаси, полімерні матеріали, фармацевтична продукція, каучук, гума, тютюнові вироби. Бразилія імпортувала на український ринок каву, чай, тростинний цукор, кондитерські вироби, руди, тютюн і промислові замінники тютюну, деякі засоби наземного транспорту, різні харчові продукти [2, с. 56; 11].

Висновки. Таким чином, протягом 1991–2021 рр. відносини між Україною та Бразилією зазнали певної еволюції. У відносинах двох держав спостерігались як періоди активізації стосунків, так і етапи ослаблення інтенсивності двосторонньої взаємодії. Головним напрямом двостороннього співробітництва виступала торговельно-економічна сфера. Бразилія залишалась головним економічним партнером України в латиноамериканському регіоні. У той же час, структура експортно-імпортних операцій між Україною та Бразилією в 1990-х – на початку 2020-х рр. залишалась практично незмінною: Україна для Бразилії виступала перш за все одним із основних постачальників металургійної продукції, мінеральних добрив та зернової продукції, а Бразилія для України – експортером кави, яловичини та тютюнових виробів.

Наприкінці XX – в першому десятилітті XXI ст. важливим напрямом двосторонньої взаємодії стало співробітництво України та Бразилії в авіаційній та ракетно-космічній сфері. В цей період Бразилія

здійснювала модернізацію власного авіапарку, а також прагнула реалізувати свою космічну програму. Україна ж мала досвід в авіа- та ракетобудуванні, а також необхідні інфраструктуру та технології. Це стало важливою передумовою для співпраці двох держав. Найбільш масштабним та амбітним проєктом, до реалізації якого була залучена Україна на початку 2000-х рр., стала програма зі створення ракети-носія «Циклон-4». Втім, реалізувати даний проєкт не вдалося: через ряд причин бразильська сторона в односторонньому порядку розірвала контракт.

Попри те, що обидві держави мали значний потенціал для поглиблення двосторонньої співпраці цей потенціал був реалізований далеко не в повній мірі. Це стосується фактично всіх сфер та напрямів двосторонньої взаємодії. Серед причин, що гальмували розвиток українсько-бразильських відносин протягом 1991–2021 рр., слід назвати відсутність комплексної довгострокової стратегії (щоправда, це стосувалось не лише українсько-бразильських стосунків, але й в цілому латиноамериканського вектору зовнішньої політики України). Недостатньою була державна підтримка тих українських товаровиробників, які мали перспективи вийти та закріпитись на внутрішньому ринку Бразилії. Негативно позначилась на двосторонній українсько-бразильській співпраці і недостатня обізнаність ділових кіл Бразилії щодо можливостей економічної діяльності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Вакарчук К.В. Зовнішня політика Бразилії в період правління Д. Руссеффа. *Актуальні проблеми політики*. Одеса. 2014. Вип. 53. С. 142–149.
2. Васильєва Н.О. Відносини між Україною і Бразилією на сучасному етапі: стан, проблеми, перспективи. *Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»*. 2020. Вип. 5. С. 52–57.
3. Договірні-правова база між Україною та Бразилією / Посольство України в Федеративній Республіці Бразилія. URL: <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-braziliya/dogovirno-pravova-baza>
4. Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про довгострокове співробітництво щодо використання ракети-носія «Циклон-4» на пусковому центрі Алкантара (Договір ратифіковано Законом № 1429-IV (1429-15) від 04.02.2004). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_009#Text
5. Жуніор Біато О. Бразильсько-українські відносини: заокеанське партнерство чи човен без вітрил? *Україна дипломатична*. 2019. Вип. XX. С. 227–235. URL: <http://ud.gdip.com.ua/brazylsko-ukrainski-vidnosyny-zaokeanske-partnerstvo-chy-choven-bez-vitryl/>
6. Лазнева І.О. Українсько-бразильське співробітництво: становлення та розвиток (1991–2004 рр.). Дис...канд. іст. наук. Спеціальність 07.00.01 – історія України / Запорізький національний технічний університет. Запоріжжя, 2011. 222 с.
7. Оришук Ф. Як Україна «відправила» 4 мільярди в космос. Без ракети. 13 вересня 2016. URL: <https://glavcom.ua/publications/yak-ukrajina-vidpravila-4-milyardi-v-kosmos-bez-raketi-372261.html>
8. Плевако І.Г. Динаміка торгово-економічної співпраці України з Федеративною Республікою Бразилія на сучасному етапі. *Наукові записки. Серія: Економіка*. 2011. Вип. 17. С. 439–447.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації міжнародного проєкту створення космічного ракетного комплексу "Циклон-4"» від 25 липня 2002 р. № 1080. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1080-2002-%D0%BF#Text>
10. Проект Постанови про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих протиправних дій посадових осіб Державного космічного агентства України (Національного космічного агентства України) та підприємств космічної галузі, зокрема під час реалізації проєктів «Либідь» та «Циклон-4» № 1747-IX від 10.09.2021 / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5477&skl=10
11. Шевченко Н. Україна–Бразилія: від «стратегічного партнерства» до «перезавантаження відносин». 12.11.2024 / Українська призма. URL: <https://prismua.org/english-ukraine-brazil-from-strategic-partnership-to-resetting-relations/>

References:

1. Vakarchuk K. V. (2014) Zovnishnia polityka Brazyl'ii v period pravlennia D. Russeff [Foreign policy of Brazil during the reign of D. Rousseff]. *Aktualni problemy polityky*. Odesa. vol. 53. pp. 142–149.
2. Vasyliieva N. O. (2020) Vidnosyny mizh Ukrainoiu i Brazyl'ieiu na suchasnomu etapi: stan, problemy, perspektyvy [Relations between Ukraine and Brazil at the present stage: state, problems, prospects]. *Naukovi zapysky studentiv ta aspirantiv. Seriya "Mizhnarodni vidnosyny"*. vol. 5. pp. 52–57.
3. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Brazyl'ieiu [Contractual and legal basis between Ukraine and Brazil] / Posolstvo Ukrainy v Federatyvni Respublitsi Brazyl'ii. Available at: <https://brazil.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-brazyl'ia/dohovirno-pravova-baza>
4. Dohovir mizh Ukrainoiu ta Federatyvnoi Respublikoiu Brazyl'ii pro dovhostrokove spivrobitnytstvo shchodo vykorystannia rakety-nosiia "Tsyklon-4" na puskovomu tsentri Alcantara (Dohovir ratyfikovano Zakonom № 1429-IV (1429-15) vid 04.02.2004) [Agreement between Ukraine and the Federal Republic of Brazil on long-term cooperation regarding the use of the "Zyklon-4" launch vehicle at the Alcantara launch center (the Agreement was ratified by Law No. 1429-IV (1429-15) dated 02.04.2004)]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_009#Text
5. Zhunior Biato O. (2019) Brazyl'sko-ukrainski vidnosyny: zaokeanske partnerstvo chy choven bez vitryl? [Brazilian-Ukrainian relations: transoceanic partnership or a boat without sails?]. *Ukraina dyplomatychna*. vol. XX. pp. 227–235. Available at: <http://ud.gdip.com.ua/brazyl'sko-ukrainski-vidnosyny-zaokeanske-partnerstvo-chy-choven-bez-vitryl.html>
6. Lazneva I. O. (2011) Ukrainsko-brazyl'ske spivrobitnytstvo: stanovlennia ta rozvytok (1991–2004) [Ukrainian-Brazilian cooperation: formation and development (1991–2004)]. *Dys...kand. ist. nauk. Spetsialnist 07.00.01 – istoriia Ukrainy / Zaporizkyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. Zaporizhzhia*, 222 p. (in Ukrainian)
7. Oryshchuk F. Yak Ukraina «vidpravyla» 4 miliardy v kosmos. Bez rakety [How Ukraine "sent" 4 billion into space. Without a rocket]. 13 veresnia 2016. Available at: <https://glavcom.ua/publications/yak-ukrajina-vidpravila-4-milyardi-v-kosmos-bez-rakety-372261.html>
8. Plevako I. H. (2011) Dynamika torhovo-ekonomichnoi spivpratsi Ukrainy z Federatyvnoi Respublikoiu Brazyl'ii na suchasnomu etapi [Dynamics of trade and economic cooperation between Ukraine and the Federal Republic of Brazil at the current stage]. *Naukovi zapysky. Seriya: Ekonomika*. vol. 17. pp. 439–447.
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zakhody shchodo realizatsii mizhnarodnoho proektu stvorennia kosmichnoho raketnoho kompleksu "Tsyklon-4"» vid 25 lypnia 2002. № 1080 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On measures to implement the international project of the creation of the space missile complex "Zyklon-4"» of July 25, 2002 No. 1080]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1080-2002-%D0%BF#Text>
10. Proekt Postanovy pro utvorennia Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia mozhlyvykh protypravnykh dii posadovykh osib Derzhavnoho kosmichnoho ahentstva Ukrainy (Natsionalnoho kosmichnoho ahentstva Ukrainy) ta pidpriemstv kosmichnoi haluzi, zokrema pid chas realizatsii proektiv "Lybid" ta "Tsyklon-4" № 1747-IX vid 10.09.2021 [Draft Resolution on the Formation of the Temporary Investigative Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine on Investigating Possible Illegal Actions by Officials of the State Space Agency of Ukraine (National Space Agency of Ukraine) and Space Industry Enterprises, in particular during the implementation of the Lybid and Cyclone-4 projects No. 1747-IX dated September 10, 2021] / Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiinyi veb-portal. Available at: <https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/38-2021.pdf>
11. Shevchenko N. Ukraina–Brazyl'ia: vid "stratehichnoho partnerstva" do "perezavantazhennia vidnosyn" [Ukraine-Brazil: from "strategic partnership" to "relations reset"]. 12.11.2024 / Ukrainska pryzma. Available at: <https://prismua.org/english-ukraine-brazil-from-strategic-partnership-to-resetting-relations/>

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-BRAZILIAN RELATIONS IN 1991–2021

Summary. The development of relations between Ukraine and Brazil in 1991–2021 is analyzed in the paper. The stages of evolution of bilateral interaction in the 1990s – early 2020s are clarified. The main trends in the development of economic cooperation between the two states are highlighted. It is proven that the main direction of cooperation between Ukraine and Brazil was the trade sphere. At the same time, the structure of bilateral trade during the 1990s and 2000s remained almost unchanged. It was found that the main groups of goods that Ukraine supplied to Brazil were metallurgical products, mineral fertilizers, grain production and the main Brazilian goods entering the Ukrainian market were coffee, tobacco products, and beef. The features of cooperation between Ukraine and Brazil in the military-technical sphere are considered in the process of the research. Cooperation in the military-technical sector between the two states developed most actively in the early 2000s. It was proven that Brazil demonstrated the greatest interest in cooperation with Ukraine in the aviation and rocket and space spheres. It was found that the reasons that prompted Brazil to cooperate in these areas were that Brazil was modernizing its aircraft fleet during this period, and sought to implement its own space program. Ukraine had experience in aircraft and rocketry, as well as the necessary infrastructure and technologies. The largest project in which Ukraine was involved in the early 2000s was the program to create the «Zyklon-4» launch vehicle. But it was not possible to implement this project because of the number of problems prevented this. The reasons that

complicated and inhibited the development of cooperation between Ukraine and Brazil in the military-technical field are highlighted in the article. It has been proven that despite the fact that both states had significant potential for deepening bilateral cooperation, this potential was far from fully realized. In this regard, the differences and problems that occurred in relations between Ukraine and Brazil in the 1990s and 2000s were researched. The reasons that complicated Ukrainian-Brazilian bilateral cooperation and negatively affected its intensity were analyzed.

Keywords: Ukraine, Brazil, bilateral interaction, economic cooperation, military-technical sphere.

Стаття надійшла: 06.08.2025

Стаття прийнята: 09.09.2025

Стаття опублікована: 30.09.2025